

УДК: 37001.895]:929 Сковорода

DOI: 10.31470/2786-6327/2023/3/74-81

Антоніна Розсоха

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
anrozsoha@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8877-4243>

(вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна)

ВИТОКИ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Актуальність теми зумовлена дослідженням вітчизняного філософа, педагога Григорія Сковороди та можливістю впровадження його ідей про навчання і виховання в інноваційний розвиток сучасної педагогічної освіти. Мета написання статті полягає в аналізі, осмисленні педагогічної спадщини Григорія Сковороди, його універсального світогляду та інноваційності у формуванні інтелектуальної та духовної особистості учня. Проаналізовано внесок учених у галузі філософії, педагогіки і психології щодо обґрунтування ідей і поглядів Григорія Сковороди на освіту, навчання і виховання. Аналізується застосування педагогом різноманітних інструментів, методів та прийомів впливу на особистість учня, розвиток його творчої активності і самостійності з використанням інноваційних підходів, які не втратили свою цінність і актуальність в сучасному освітньому процесі. Йдеться про особистісно орієнтоване навчання, інтерактивне навчання, ігровий метод, що застосовував у педагогічній діяльності Григорій Сковорода. У статті обґрунтовується морально-ціннісний підхід Григорія Сковороди до навчання і виховання особистості, який проявляється у дотриманні гуманістичних принципів, норм і правил, в альтруїстичному характері почуттів і переживань, перевазі соціально цінних мотивів поведінки. Самопізнання і «сродний труд» філософа знаходять вираження у визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на свободу волевиявлення, здатності до духовного самовдосконалення, гармонії зі світом для становлення і реалізації себе як особистості. Рекомендовано впроваджувати педагогічні інновації Григорія Сковороди в сучасну педагогічну освіту.

Ключові слова: творча спадщина Григорія Сковороди, педагогічні інновації, морально-ціннісний підхід, особистісно орієнтоване навчання, інтерактивне навчання, ігровий метод, навчання і виховання особистості, інноваційний підхід в освіті.

Antonina Rozsokha

doctor of philosophy, professor,
professor of the department of general pedagogy and pedagogy of the higher school
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
anrozsoha@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8877-4243>

(30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401)

THE ORIGINS OF MODERN PEDAGOGICAL INNOVATIONS IN THE CREATIVE HERITAGE OF HRYHORII SKOVORODA

The relevance of the study is due to the research of the national philosopher, educator Hryhorii Skovoroda and the possibility of introducing his ideas about education and upbringing into the innovative development of modern teacher education. The purpose of the article is to analyze and

comprehend the pedagogical heritage of Hryhorii Skovoroda, his universal outlook and innovativeness in shaping the intellectual and spiritual personality of a student. The contribution of scientists in the field of philosophy, pedagogy and psychology to the substantiation of Hryhorii Skovoroda's ideas and views on education, training and upbringing is analyzed. The author analyzes the use of various tools, methods and techniques by the teacher to influence the student's personality, develop his or her creative activity and independence using innovative approaches that have not lost their value and relevance in the modern educational process. It is about personality-oriented learning, interactive learning, and the game method used by Hryhorii Skovoroda in his pedagogical activity. The article substantiates Hryhorii Skovoroda's moral and value-based approach to teaching and upbringing of a personality, which is manifested in the observance of humanistic principles, norms and rules, in the altruistic nature of feelings and experiences, and in the prevalence of socially valuable motives of behavior. The philosopher's self-knowledge and «kindred work» finds expression in the recognition of the needs and interests of another person, his right to freedom of expression, the ability to spiritual self-improvement, harmony with the world for the formation and realization of oneself as a person. It is recommended to introduce Hryhorii Skovoroda's pedagogical innovations into modern pedagogical education.

Key words: *creative heritage of Hryhorii Skovoroda, pedagogical innovations, moral and value-based approach, personality-oriented learning, interactive learning, game method, education and upbringing of a personality, innovative approach in education.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану боротьби України з агресором за незалежність, територіальну цілісність та ідентичність, серед наукової та педагогічної громадськості значно зріс інтерес до національної системи навчання і виховання. Модернізація системи освіти в Україні потребує вивчення, узагальнення, перегляду і переосмислення перспективних авторських ідей, досвіду науковців, педагогів минулого, які сприятимуть інноваційним перетворенням в суспільстві та системі української освіти.

Актуальним на сьогодні є осмислення творчої спадщини Григорія Сковороди, його ідей моральної філософії, виховання ціннісного ставлення до навколишнього світу, формування моральної особистості, інноваційний підхід до навчання і виховання. Дослідження витоків інноваційних ідей у творчості Григорія Сковороди своєчасне в умовах сьогодення, де виховання громадянина України і патріота своєї держави, формування активної громадянської позиції є пріоритетним у системі освіти. У сучасній педагогічній освіті інноваційні ідеї Сковороди є важливим елементом культурної і педагогічної спадщини України, мають великий потенціал для творчого використання в освітньому і виховному процесі та педагогічній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Послідовниками вчення, світогляду Григорія Сковороди стали: І. Котляревський, Г. Квітка Основ'яненко, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Леся Українка та інші, які дослідили і створили образ Сковороди-провісника національного відродження, прообразу нового всеукраїнського провідника-визволителя.

Сучасну когорту дослідників і послідовників наукової, творчої, літературної і педагогічної спадщини Григорія Сковороди представляють І. Драч, М. Корпанюк, Я. Мишанич, І. Пільчук, М. Попович, Г. Токмань, Д. Чижевський, В. Шевчук, Н. Федорак, які висвітлюють внесок філософа-письменника, педагога в загальнонаціональний культурний та визвольний рух, обґрунтовують його вчення на націоцентричних засадах.

Інноваційний розвиток освіти, впровадження сучасних освітніх технологій у педагогічну практику сьогодні активно досліджуються педагогами-теоретиками, таким як Н. Бібік Г. Васянович, І. Дичківська, М. Михайліченко, В. Паламарчук, Я. Рудик, О. Шапран та ін.

Водночас наукових праць щодо дослідження педагогічних інновацій у творчій спадщині Григорія Сковороди не було знайдено.

Мета статті полягає в обґрунтуванні витоків сучасних педагогічних інновацій в творчій спадщині Григорія Сковороди, морально-ціннісного підходу до навчання і виховання, значущості інноваційного простору у формуванні гармонійної, розвиненої особистості.

Матеріали і методи дослідження. *Теоретичні* методи (аналіз, синтез, узагальнення) дали змогу узагальнити та систематизувати філософські, педагогічні, психологічні джерела з проблеми дослідження. *Історико-педагогічні* методи (ретроспективний, логіко-системний, зіставно-порівняльний), дозволили виявити особливості вітчизняної педагогічної думки, визначити підходи до дослідження творчої спадщини Григорія Сковороди, обґрунтувати значущість інноваційних ідей Григорія Сковороди у формуванні гармонійно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо творчу спадщину відомого філософа і педагога в контексті розвитку педагогічної освіти, оскільки формування гармонійно розвиненої особистості у сучасному навчально-виховному процесі належить вчителю, професійна самосвідомість якого обумовлюється високим рівнем моральності, відповідальності за наслідки своєї праці, педагогічним типом мислення та інноваційністю. Впровадження творчих ідей Григорія Сковороди у сучасну педагогічну освіту сприяє вдосконаленню змісту, методів, організаційних форм навчання і виховання молоді.

Українська психолого-педагогічна думка знайомить нас із механізмами морально-духовного перетворення особистості, такими як самооцінка, самопізнання, самоставлення, самосприйняття, совість і воля. Головний механізм, на думку І. Беха, – це свідомі вольові зусилля особистості, це ядро самосвідомості особистості, комплексна система уявлень особистості про себе, в основі якої лежать думки, ставлення себе, сприймання свого «Я» (Бех, 2006: с. 106).

Обґрунтовуючи ідеї про освіту, Григорій Сковорода вважав, що це не тільки передача знань, але й розвиток особистості з індивідуальними здібностями, потребами та цінностями. Формування цінностей та світогляду визначає поведінку особистості в життєвих ситуаціях, яка базується на розумінні принципів та механізмів функціонування суспільства, є вільною, визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями й почуттям громадянської відповідальності.

Сьогодні такий підхід у педагогічній освіті є актуальним і своєчасним в умовах швидкого розвитку технологій та змін у соціальному середовищі; успішного навчання у сучасному світі; ціннісного виховання, розвитку критичного мислення, творчого потенціалу та самостійності особистості; взаємодії учнів, учителів, батьків і громади.

Педагогічна діяльність і творчість Григорія Сковороди яскраво уособлює єдність виховання і розвитку особистості, формує теоретичні і методичні основи вітчизняної освіти. На формування науково-педагогічного світогляду Григорія Сковороди великий вплив мали: родинне виховання на православних традиціях, навчання у Києво-Могилянській академії, європейські філософські ідеї, наукова спадщина вітчизняних і зарубіжних учених, філософів і педагогів. Виховання моральних цінностей у працях Григорія Сковороди співзвучне з актуальними проблемами сучасної освіти. Він наголошував на дидактично правильному виборі принципів, методів, форм та засобів навчання для ефективного засвоєння знань, указував на важливість розвитку творчих можливостей і здібностей учнів.

Важливим елементом інноваційного підходу до педагогічної освіти є використання *сучасних інноваційних технологій*, які дозволяють ефективніше та цікавіше організовувати навчальний процес – це *особистісно орієнтоване навчання, інтерактивне навчання, ігрові методи* тощо. Педагогічна спадщина Григорія Сковороди свідчить про активне застосування ним різноманітних інструментів та прийомів впливу на особистість учня, розвитку його творчої активності і самостійності з використанням інноваційних для свого часу вищезазначених методів і підходів.

Непересічний підхід до виховання у Григорія Сковороди базувався на особистісному розвитку людини, її самостійності, а введення ним поняття «самовиховання», полягало в допомозі особистості розвивати творчі здібності та навички самостійного вирішення завдань. Прикладом можуть бути його так звані «сократівські» (Сковорода Г., 2011: с. 21) діалоги з друзями в побутовому, подієвому і психологічному рівнях, що розкривають внутрішній духовний світ просвітителя. Діалог «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» (Сковорода Г., 2011: с. 231-251)

про самопізнання людини, внутрішній світ її, міру добра і зла. Самовиховання слід розглядати у Сковороди як саморозвиток, у якому, згідно з вимогами суспільства, загальнолюдськими, моральними цінностями та інтересами самої людини, творчо формуються та постійно розвиваються спроектовані нею сили та здібності й, водночас, нівелюються недоліки.

Закон «Про освіту» (2014) освітній процес розглядає як систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. Сучасна освіта ґрунтується на компетентнісному підході і формує соціальну, мотиваційну, функціональну та багато інших компетентностей. У цьому контексті, педагогічна діяльність Григорія Сковороди дає можливість простежити обрані ним методичні шляхи застосування інноваційних підходів у навчанні і вихованні з метою формування гармонійно розвиненої особистості.

У сучасній педагогіці активно застосовується концепція *особистісно орієнтованого навчання*, яке спрямоване на розвиток самостійності учнів, критичного мислення, творчого потенціалу в них. Такий підхід дозволяє кожному здобувачу освіти розвиватися відповідно до його індивідуальних можливостей, обмежень та потреб, надаючи ідеальний індивідуальний розвиток кожному. Особистісно орієнтоване навчання виконує такі функції: людинотворча (гуманістична), культуротворча, соціалізуюча, формування культури життєдіяльності, сприяння розвитку здібностей особистості тощо.

Засновниками особистісно-орієнтованого інноваційного підходу прийнято вважати А. Макаренка, Ж. Ж. Руссо, К. Ушинського. Реалізацію ціннісно-орієнтованого підходу у процесі підготовки майбутніх учителів досліджували С. Гончаренко, М. Гриньова, О. Дубасенюк, та ін. У центрі моделі особистісно-орієнтованого навчання і є особистість учня, його самобутність і самоцінність. Основні принципи такого підходу полягали в стимулюванні самореалізації, критичному мисленні, розвитку моральних цінностей особистості. О. Дубасенюк розглядає ціннісні орієнтації як сукупність знань та переконань, що визначають спрямованість особистості, її світогляду, систему цінностей і моральних норм, а також внутрішню основу відношень людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного і духовного порядку (Дубасенюк, 2008: с. 12).

Особистісно орієнтоване навчання допоможе нам сформулювати власне розуміння положень філософії Григорія Сковороди і збагнути їх актуальність для сьогодення. Педагог підтримує ідею активної участі учня у навчальному процесі, вважаючи за необхідне створити умови для самостійного мислення та вільного вираження власних думок, віддаючи перевагу стимулюванню ініціативи замість нав'язування знань, і творчій активності учнів, можливості розкриття свого потенціалу.

Особистісно орієнтований підхід у діяльності Григорія Сковороди відстежуємо у методиці навчання учнів самостійно аналізувати та обґрунтовувати власну думку, вмінню залучати до дискусій та самостійного розв'язання проблеми. Така інноваційність педагога сприяла формуванню критичної свідомості учнів, допомагала розвинути їх здатність до аргументації та креативного мислення. Прикладом можуть бути його листи до друзів, зокрема до Г. Ковалинського (Сковорода Г., 2011: с. 1282-1283.), де він застосовує ідеї видатних культурних діячів. При цьому перевага надається видатним постатям минулого, які ніби залучаються до бесіди за участю декількох осіб. Серед них – Сковорода та учень, до якого адресовано лист. Педагогічна мета, що переслідується при використанні такого методу, полягає в особистій «присутності» учня на бесіді з видатними людьми. Думки учня органічно входять у контекст діалогу, що сприяє розумінню складних істин, розвитку мислення.

Законодавча база визначає метою освіти всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству (Закон «Про освіту», 2017: с. 1).

Григорій Сковорода акцентував увагу на моральності освіти, вважаючи навчання таким, що сприяє формуванню в учнів моральних цінностей, етичного мислення та свідомого ставлення до себе та інших. Розвиток особистості, на його думку, повинен базуватися на моральній свідомості, яка дає основу для справедливого та етичного співжиття у суспільстві. Надзвичайно важливим завданням у вихованні сучасної молоді є формування у неї гуманістичних цінностей, які характеризують активне ставлення до людини і всього живого, що ґрунтується на повазі до будь-якої форми життя, усвідомлення його недоторканості, визнання життя найвищою цінністю у світі.

Твори Григорія Сковорода: «Бджола та Шершень» (Сковорода Г., 2011: с. 172), «Собака і Вовк» (Сковорода Г., 2011: с. 168); вірші «Всякому місту – звичай і права» (Сковорода Г., 2011: с. 60), «De libertate» (Сковорода Г., 2011: с. 116); трактат «Вступні двері до християнської доброчинності» (Сковорода Г., 2011: с. 213-231); афоризми (наявні у всій творчості) дають можливість зрозуміти християнські морально-етичні ідеали. У навчальних планах закладів загальної середньої освіти мають бути вибіркові курси «Біблійна історія», «Християнська етика», які розглядатимуть біблійну основу творчості Григорія Сковорода та його вчення про самопізнання і «сродний труд».

Аналізуючи лірику і байки поета важливо поєднувати тлумачення ідейного змісту, повчальної спрямованості творів просвітителя. Ціннісний підхід Сковорода до навчання і виховання особистості проявляється у відповідних переконаннях, постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і правил, в альтруїстичному характері почуттів і переживань, перевазі соціально цінних мотивів поведінки. Аналіз притчі «Вдячний Єродій» свідчить про наявність у ній розвитку дії, що відбувається між символом істини та людиною, яка має її збагнути (Сковорода Г., 2011: с. 893-910).

Самопізнання і «сродний труд» філософа знаходить вираження у визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на свободу волевиявлення, здатності до духовного самовдосконалення, гармонії зі світом для становлення і реалізації себе як особистості. Свідченням цього є його байки «Зозуля і Коник» «Бджола і Шершень» (Сковорода, 2011: с. 166, 172).

Оскільки ключовими компонентами національних закладів освіти є наскрізний процес виховання, який формує цінності, то змістова його частину має бути реалізована у навчальних програмах через конкретизацію ціннісного компоненту та визначення наскрізних змістовних ліній у формуванні компетентностей. Такий підхід впроваджував Григорій Сковорода у навчанні і вихованні своїх учнів.

Значну роль у сучасній інноваційній педагогіці відіграє *інтерактивне навчання*, яке забезпечує взаємодію між учнями та вчителем, сприяє формуванню комунікативних та соціальних навичок, розвиває творчу активність учнів. У сквородинівських діалогах та трактатах таких як «Наргісс. Разглагол о том: Узнай себе» (Сковорода, 2011: с. 231), «Имя Ему: Потоп Змеин» (Сковорода, 2011: с. 961-968), «Разглагол о древнем мире» (Сковорода, 2011: с. 476) персонажі покликані підводити підсумки обговорених ідей, представляти істину максимально повно та глибоко, активно включаючись у взаємодію зі співрозмовником.

Саме такі методичні підходи застосовує Сковорода у своїй практиці, коли виховує сина свого товариша Степана Томари, Василя. Проведення уроків було побудовано на тісній взаємодії та співпраці з учнем, на основі розвитку і підтримки його активності, самостійності. Використовував філософ такі методи навчання як діалог, рольові ігри, які допомагали більш активно долучатися до навчання та розвивати соціальні навички, такі як емпатія, співпраця, розв'язання конфліктів тощо. Методика Григорія Сковорода є інноваційною і сьогодні, сприяє розвитку творчих і критичних навичок учнів, можливості самовдосконалюватися і розвиватись духовно.

Інноваційний розвиток педагогічної освіти на сучасному етапі потребує не лише використання нових методів та технологій, а й відповідної підготовки вчителів, які повинні мати високий рівень професійної майстерності, вміння застосовувати нові технології у педагогічній

діяльності. Прикладом для сучасного вчителя є інноваційна педагогічна діяльність Григорія Сковороди як учителя так і викладача Переяславського і Харківського колегіумів.

У педагогічній діяльності Григорій Сковорода активно застосовував ігрові методи, тим самим розвивав творчість, фантазію та креативне мислення учнів. Він використовував ігри як засіб для активного навчання і стимулювання самовірування, вважаючи гру природним способом навчання і розвитку. Про це свідчить використання ним загадок і головоломок, щоб залучити учнів до активної участі у навчальному процесі і зробити його більш захоплюючим. Сковорода активно проводив філософські диспути, де учні мали можливість висловлювати особисті погляди на ті чи інші питання та дискутувати щодо них. Такі дискусії у більшості проходили в ігровій формі, що формувало аналітичне мислення учнів (Федорак, 2021: с. 162-164).

Слід зазначити, що ідеї та підходи Григорія Сковороди, зокрема його погляди на роль навчання та виховання стали цінними для розвитку інноваційної педагогіки в Україні. Виховання, за переконанням педагога, повинно бути спрямованим на формування громадянської свідомості, виховання людини розумної, з духовними цінностями, яка б могла позитивно змінювати суспільство, про що свідчить праця «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію» (Сковорода, 2011: с. 213-221).

Сьогодні необхідно поєднувати традиційні підходи до навчання з інноваційними методами та технологіями, що дасть змогу використовувати кращі практики, сучасні науково-педагогічні досягнення, створити різноманітну та цікаву навчальну атмосферу.

Творча спадщина Григорія Сковороди є джерелом інспірації для сучасних педагогів та вчителів, які прагнуть застосовувати інноваційні підходи до навчання та виховання; а її дослідження може допомогти розвинути та збагатити педагогічну культуру, усвідомити систему цінностей, стимулювати творчість та інновації у педагогічному процесі. Саме творча спадщина Григорія Сковороди може стати важливим джерелом натхнення для педагогів, які прагнуть бути творчими і креативними, сміливо впроваджують інновації в освітній процес.

Педагогічні новаторства у творчості Григорія Сковороди можуть бути корисними для розробки уроків, проведення практичних занять, педагогічної практики студентів педагогічних закладів освіти. Його твори містять безліч посилань до різних культурних традицій та філософських концепцій, що може допомогти розширити зміст, форми і методи навчання і виховання, надати можливість порівнювати та аналізувати різні підходи до розв'язання освітніх проблем.

Творча спадщина Григорія Сковороди є багатогранною, має вагоме значення для формування високих моральних цінностей та патріотизму, може допомогти розширити знання про українську та світову культуру, сприяти розвитку міжкультурної компетентності, інноваційних підходів у педагогічній практиці.

Важливим елементом використання творчої спадщини Григорія Сковороди є створення у сучасних закладах освіти сприятливого середовища для її впровадження і дослідження. Прикладом є розробка спецкурсів, в яких досліджують філософські та педагогічні ідеї, проводяться щорічні Сковородинівські читання (Університет Григорія Сковороди в Переяславі), філософські диспути, круглі столи, з метою ефективного впровадження ідей вченого у педагогічну практику.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Творча спадщина відомих мислителів, філософів, педагогів стала однією з найбільш важливих складових інтелектуального доробку української культури, яка зберігає свою актуальність та інноваційність до нашого часу. Ідеї та погляди Григорія Сковороди на навчання і виховання можуть стати частиною інноваційних підходів у педагогічній освіті і впроваджуватися шляхом використання нових технологій, інтерактивних форм та методів навчання, створення інноваційних програм та проєктів. Творча спадщина Григорія Сковороди, її інноваційність є перспективною для подальших досліджень і запроваджень в освітньому процесі з метою сприяння духовному і культурному розвитку українського суспільства на його євроінтеграційному шляху.

Список використаних джерел і літератури

1. Бех І. Д. (2006). Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ, 272 с.
2. Дубасенюк О. А. (2008). Психолого-педагогічні чинники ціннісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів. *Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти: наук.-метод. зб.* / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк, В. І. Слінчук]. Житомир, С. 11–19.
3. Інноваційні педагогічні технології : посібник (2015) / За ред. О. І. Огієнко. Київ, 314 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Rozsokha, A; Lohvytska, L; Azman, C. (2021). Nature of Moral Philosophy in the Human Universe: Retrospective Analysis and Modern Paradigms. *Philosophy and cosmology – Filosofiya i cosmologiya* – Web of Science. Vol. 26. P. 100-113. DOI:10.29202/phil-cosm/26/8
6. Костенко Д. (2018). Формування міжкультурної компетентності студентів: реалії та виклики сучасного освітнього середовища. *Вісник національного університету імені Тараса Шевченка*. № 2(4). С. 23.
7. Ситченко А. (2021). Сила дотепної мудрості в байках Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії*. Вип. 7. С. 412–448.
8. Сковорода Г. (2011). Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Л. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій. 1400 с.
9. Смікал В. О. (2020). Інноваційні освітні технології змішаного навчання в професійній підготовці викладача вищої школи. *Історико-педагогічні студії: Науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, Вип. 13–14. С. 153.
10. Токмань Г. (2022). Поетична сквородіана у фаховій підготовці майбутнього вчителя української мови і літератури: метод проєктів. *Переяславські сквородинівські студії. Спецвипуск: навчальний посібник-антологія «Поетичний славець Сковороди»*: [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. Переяслав, Вип. 8. С. 50–88.
11. Ушкалов Л. (2017). Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ, 368 с.
12. Федорак Н. (2022). «Любомудріє» на руїнах січі: Григорій Сковорода і «національне питання». *Переяславські Сковородинівські студії*. Вип. 9. С. 147–164.
13. Шапран О., Шапран Ю. (2010). Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Вип. 9. С. 108–110.

References

1. Bekh, I. D. (2006). Vychovannya osobystosti: Skhodzhennya do dukhovnosti [Education of the individual: Climbing to spirituality]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Dubasenyuk, O. A. (2008). Psykholoho-pedahohichni chynnyky tsinnisno oriyentovanoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv [Psychological and pedagogical factors of value-based training of future teachers]. *Tsinnisni oriyentatsiyi navchalnoyi diyalnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u konteksti suchasnykh vymoh do osvity: nauk.-metod. zb.* – Value orientations of educational activity of pupils of general educational institutions in the context of modern requirements for education: scientific and methodological collection. Zhytomyr, 11–19 [in Ukrainian].
3. Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi : posibnyk (2015). [Innovative pedagogical technologies: a manual]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» (2017) [The Law of Ukraine «On Education»]. 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
5. Rozsokha, A; Lohvytska, L; Azman, C. (2021). Nature of Moral Philosophy in the Human Universe: Retrospective Analysis and Modern Paradigms. *Philosophy and cosmology – Filosofiya i cosmologiya*. Vol. 26. P. 100-113. DOI:10.29202/phil-cosm/26/8
6. Kostenko, D. (2018). Formuvannya mizhkuturnoyi kompetentnosti studentiv: realiyi ta vyklyky suchasnoho osvitn'oho seredovyshcha [Formation of students' intercultural competence: realities and challenges of the modern educational environment]. *Visnyk natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2(4), 23 [in Ukrainian].
7. Sytchenko, A. (2021). Syl'a dotepnoyi mudrosti v baykakh Hryhoriya Skovorody [The power of witty wisdom in the fables of Hryhorii Skovoroda]. *Pereyaslavski Skovorodynivski studiyi – Pereyaslav Skovoroda Studies*, 7, 412–448 [in Ukrainian].
8. Skovoroda, H. (2011). Povna akademichna zbirka tvoriv [The complete academic collection of works]. Kharkiv–Edmonton–Toronto: Maydan; Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrayinskykh Studiy [in Ukrainian].
9. Smikal, V. O. (2020). Innovatsiyni osvitni tekhnolohiyi zmishanoho navchannya v profesiyinnyi pidhotovtsi vykladacha vyshchoyi shkoly [Innovative Educational Technologies of Blended Learning in Higher Education Teacher Training]. *Istoryko-pedahohichni studiyi: Naukovyy chasopys – Historical and Pedagogical Studies: A scientific journal*, 13–14, 153 [in Ukrainian].
10. Tokman, H. (2022). Poetychna skovorodiana u fakhoviyi pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya ukrayins'koyi movy i literatury: metod proyektiv [Poetic frying pan in the professional training of a future teacher of Ukrainian language and literature: the project method]. *Pereyaslavski skovorodynivski studiyi. Spetsvypusk: navchal'nyy posibnyk-antolohiya – Pereyaslav Skovoroda Studies. Special issue: a textbook-anthology «Poetic Glory to Skovoroda»*, 8, 50–88 [in Ukrainian].

11. Ushkalov, L. (2017). *Lovytva nevlavnoho ptakha: zhyttya Hryhoriya Skovorody* [Catching an elusive bird: the life of Hryhorii Skovoroda]. Kyiv [in Ukrainian].
12. Fedorak, N. (2022). «Lyubomudriye» na ruyinakh sichi: Hryhoriy Skovoroda i «natsional'ne pytannya» [«Wisdom» on the ruins of the Sich: Hryhoriy Skovoroda and the «national question»]. *Pereyaslavs'ki Skovorodynivs'ki studiyyi – Pereyaslav Skovorodynivka studios*, 9, 147–164 [in Ukrainian].
13. Shapran, O., Shapran, Yu. (2010). Stvorennnya innovatsiynoho osvitrn'oho seredovyscha v protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya [Creating an Innovative Educational Environment in the Process of Future Teacher Training]. *Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 9, 108–110 [in Ukrainian].